

Kabinet balkanistiky při Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Arne Nováka 1

Oponentský posudek na rigorózní práci

Patrik Girgle

Kosovská otázka 1981–1999

Otázka kosovská, jakožto komplex problémů mezietnických, ale i náboženských, hospodářskosociálních, kulturněpolitických i mezinárodně právních, držela jako latentní problém po celou dobu trvání meziválečné Jugoslávie, stala se výrazným politikem v době druhé světové války a byla jednou z klíčových vnitropolitických zkoušek poválečné jugoslávské státnosti. Svoji složitostí, vyplývající z nejrůznějších etnických, historických i teritoriálních aspektů, představovala a představuje jedno z nejnebezpečnějších zdrojů napětí v celé jihovýchodní Evropě, a skutečnost, že to nebyla právě ona, která se stala bezprostřední příčinou rozpadu Jugoslávie, je pouhou shodou okolností. Bylo to totiž Kosovo, kde započaly etnické migrace a osvojování území na etnickém principu, které se později, během válek v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině, staly „normálním“ jevem. Kosovské problémy v 80. letech byly v Jugoslávii extrémní, za deset let poté se v ní ale staly běžnou normou. Kosovo do jugoslávské praxe zavedlo nové a do té doby nemyslitelné diskriminační paradigma – diskriminaci založenou na etnickém, nikoli politickém či ideologickém principu a stalo se tak katalyzátorem jugoslávské krize. Až příliš jasně se ovšem ukázalo, že kosovský gordický uzel nelze rozetnout, neboť rychlá a snadná řešení, o něž se pokoušela jak srbská, tak jugoslávská politická elita, a jež při svém nástupu k moci sliboval Slobodan Milošević, zde neplatí a k úspěchu v žádném případě nevedou. Kosovský uzel bylo a je nutno trpělivě a poctivě rozplétat. K takovému řešení se však zatím nikdo ani náznakem nepřiblížil, nepřiblížilo se k němu ani mezinárodní společenství za pět let svého protektorátu. Z tohoto hlediska je zřejmé, že se tato balkánská provincie stala v posledních deseti-patnácti letech objektem zájmu mj. politologických, sociologických, demografických, etnologických a v neposlední řadě také historických bádání. Mnohé z těchto prací však klouzaly po povrchu událostí, k mnoha z nich navíc jejich autoři přistupovali v rámci předem daných a neměnných rámců, vzorců a politických klišé a do literatury tak uvedli řadu od té doby tradovaných omylů a nepřesností. Některé práce albánských, kosovskoalbánských a srbských autorů pak vznikly přímo na politickou objednávku s cílem ospravedlnit politické postupy té které strany a získat pro ně patřičné historické argumenty. I v rámci srbské, o něco méně pak albánské historiografie však vznikaly práce, zevrubně a bez ideologických či nacionalistických paradigmat analyzující dílčí úseky kosovských dějin a ty pak patří při zpracovávání a analýze dějů kosovské historie k těm nepostradatelným. Také česká historiografie přispěla do kosovských bádání pracemi obojího druhu, přičemž k její cti nutno podotknout, že oněch druhých, vyhýbajících se osobním sympatiím a nebudujících falešné mýty a iluze, je převažující většina.

Řadu těchto prací rozšířil nejnověji svým rigorózním opusem Patrik Girgle, jenž, vyzbrojen znalostí všech relevantních děl anglofonní historické scény, zabývajících se

kosovskou otázkou, a dobře se orientující v relevantní české historické produkci, přistoupil k ambicióznímu úkolu, a totiž k pokusu o komplexní analýzu kosovských dějů posledních dvaceti let, jejichž zpracování, dlužno podotknout, v takto celkově pojaté koncepci v české historiografii prozatím chybí.

Svoji práci rozdělil autor do čtyřech kapitol, opatřil ji úvodem a závěrem a také velice cennými doplňky, v nichž jednak podává velice praktickou a přehlednou chronologii kosovské historie, jednak podrobně popisuje u nás prakticky neznámé struktury albánské resistance, jejich navázání na krimogenní kosovoalbánské klanové struktury atd.

V Úvodu Girgle velice pregnantně v několika bodech postihl celou složitost a mnohokolejnost pojmu, jemuž se dnes obecně říká kosovská otázka, a jenž také dále tvoří sukus jeho zevrubné práce. Diplomant správně uvádí, že konkrétní příčiny současného tristního kosovského stavu mají své kořeny v historii a za jejich hlavní příčinu celkem jednoznačně definuje rok 1912, kdy po balkánských válkách vznikl (historicky první) albánský stát, vně jehož hranic ovšem zůstala polovina albánského obyvatelstva. Tuto situaci ovšem nelze označit jako „chybné rozhodnutí velmocí“ (s. 4). Velmocí samozřejmě udělaly během celé doby řešení tzv. východní otázky, o níž se začíná hovořit již od míru v Küçük Kajnardži v roce 1774, celou řadu fatálních chyb, vyplývajících z jejich aktuálních zájmů a snah o získání sfér vlivu, které se ve svých důsledcích projevují dodnes. Těžko ovšem říci, jestli lze označit vznik Albánie, která byla doslova vyvzdorována Rakousko-Uherskem jako stát, který má zamezit přístupu Srbska k Jaderskému moři, za chybu spadající do této kategorie. Je nutno si v této situaci uvědomit, že Albánii a země obývané Albánci obsadily téměř kompletně v průběhu první balkánské války vítězné balkánské spojenecké státy, které v žádném případě s vytvořením jakéhokoli albánského státu nepočítaly. Navíc v té době bylo albánské národní obrození a jeho státoprávní ambice doslova v plenkách a Albánci a jejich zástupci nebyli při mírových jednáních vůbec bráni v potaz. (V první kapitole ovšem Girgle tuto skutečnost reflektuje). S ostatními příčinami neutěšeného stavu na Kosovu tak, jak je uvádí autor posuzované práce, lze ovšem bez výhrady souhlasit, stejně jako s rovinami jeho interpretace kosovské otázky. Diplomant zde správně rozpoznal ideologickou a mytologickou rovinu Kosova pro oba národy na něm žijící, takže jeho srovnání kosovské otázky s problémem Jeruzaléma se v této souvislosti jeví zcela namístě. Při své definici kosovské otázky také Girgle zcela správně ukazuje na roli této provincie při vzniku ideologie Velké Albánie, v níž i současné Kosovo a jeho albánská politická garnitura hraje roli „albánského Piemontu“, stejně tak si je vědom, a také to v celé své práci dokládá, zmytizované role Kosova pro srbský národ a jeho politický a národní vývoj.

V první kapitole nastiňuje Girgle historický vývoj kosovské otázky do roku 1981, přičemž tento letopočet správně bere jako začátek kosovského krizového vývoje, k němuž došlo v důsledku známých dějů, jež propukly na Kosovu po Titově smrti, Zabývá se v ní také etnogenezí Albánců, počátky srbského středověkého státu, hodně prostoru věnuje vzniku tzv. kosovského mýtu a z něj vyplývající mytologizaci tzv. srbského dějinného poslání. Turecký feudální systém pro účely práce autor snad rozebírá až příliš zevrubně. Tímto svým historickým exkurzem ovšem dokázal, že se dokáže orientovat ve složité a mnohonárodnostní historické problematice balkánského prostoru. S přehledem také popsal počátky albánského národního obrození a myšlenky Velké Albánie, jakož i události meziválečné Jugoslávie a složitý kosovský vývoj v období druhé světové války, kdy poprvé došlo, byť pod protektorátem Itálie, ke sjednocení „albánských zemí“. Při líčení dějů na Kosovu v Titově Jugoslávii se ovšem autor na několika místech dopouští kategorických soudů v případech, kdy k nim, podle našeho názoru, není dostatek věrohodných důkazů. Nejpregnantnější je onen, v němž odmítá, spolu s albánskými demografy, myšlenku že za enormním vzrůstem albánské porodnosti na Kosovu by mohly stát i jiné důvody než snížení kojenecké úmrtnosti a patriarchální zaostalost většiny albánského obyvatelstva (stejně patriarchálně zaostalé ovšem bylo na Kosovu venkovské

srbské a slovanské muslimské obyvatelstvo, a u něj rozhodně nedocházelo k odpovídajícímu „baby boomu“). Podle našeho mínění se na obrovské albánské populační explozi, nemající obdoby ani v zemích třetího světa, skutečně mohlo skrývat politicko-ideologické rozhodnutí, podobně jako v sovětských středoasijských republikách, byť příznivé zdravotní a jiné faktory nevylučujeme.

Ve druhé kapitole popisuje diplomant období, v němž došlo v rámci kosovské komunity na základě represí, následujících demonstrace v roce 1981, k jistým nezvratným dějům, které postupem času zcela znemožnily srbsko-albánský dialog. Kromě politického pronásledování a zatýkání účastníků demonstrace šlo na druhé straně zejména o tlak na vystěhování Srbů, o růst etnického napětí a politickou manipulaci s požadavky kosovských Srbů a zároveň o politický vzestup pozdějšího hlavního herce kosovského dramatu Slobodana Miloševiče. Tyto děje vyvrcholily právě v roce 1989, jenž je také mezním rokem tohoto druhého autorem vyčleněného období, v němž došlo k omezení ústavy kosovské autonomie a následným krvavým nepokojům, které přinesly řadu obětí na životech.

Ve třetí kapitole se věnuje autor vzniku organizované albánské resistance na Kosovu a sleduje vývoj paralelního albánského státu „ve státě“, jenž byl „konstituován“ po srbském odmítnutí všech albánských požadavků. Autor v tomto oddíle správně ukazuje na provázanost dějů na Kosovu a v okolním regionu, zejména pak na přelévání krizí z Kosova do Makedonie a naopak. Jako velmi cenné lze označit také jeho poznatky z procesu formování militantní kosovoalbánské opozice a tzv. kosovské osvobozené armády (UCK) a její provázání s mezinárodním zločinem, jež také v annexech rozvádí až k jednotlivcům.

Ve čtvrté kapitole pak dovádí Gigrle vývoj na Kosovu až do roku 1999, kdy na tomto území byla, po kulminaci kosovské krize a zásahu NATO, ustavena mezinárodní správa.

Také v Závěru Gigrle dokazuje, že se v problematice, již si zvolil za objekt svého zkoumání, skutečně dobře orientuje a že je schopen vyvozovat závěry a prognózy bystřeji, než většina příslušníků naší politologické scény. Jak v poslední kapitole, tak také v Závěru explicitně potvrzuje skutečnost, že Kosovo, a to i navzdory úsilí UMIK a KFOR, dnes ovládá kriminální křídlo špatně odzbrojené UCK (jehož členové jsou navíc ve své většině inkorporováni v tzv. Kosovském ochranném sboru!), tváří v tvář jejím aktivitám a skutečné moci se pak nedávno zesnulý kosovský prezident Ibrahim Rugova nutně jevil pouze jako loutka. Správně také konstatuje neutěšený stav srbské komunity (bohužel však již nevidí nebo nekonstatuje zpětné působení neúspěchu mezinárodního společenství v budování „multietnické společnosti“ na Kosovu na radikalizaci politických poměrů v samotném Srbsku) a zejména dodnes opomíjený albanizační tlak na ostatní kosovské Nealbánce. Naprosto pak oceňuji autorovu dedukci o Prištině jakožto „albánském Piemontu“ (nikoli ovšem Piedmontu, jak autor na s. 171 a s. 6 opakovaně píše) a hybateli velkoalbánských snah, které v současnosti v samotné Albánii rozhodně nevyvolávají nadšení. Zcela lze také souhlasit s dedukcemi, zabývajícími se negativním dopadem případného sjednocení Kosova s Albánií v regionu i konstataci, že „*současné poměry pamující v Kosovu nepředstavují řešení, spíše jej konzervací stavu odkládají do budoucnosti...*“

Gigrleho práce imponuje svým rozsahem i analýzou nejdůležitějších vnitropolitických příčin tragických událostí, jež z Kosova vytvořily nejkrizovější oblast v Evropě. Nastoluje mnoho otázek spjatých s vývojem kosovské společnosti, s fungováním tamních politických, společenských (a také klanových) struktur a paralelního kriminálního milieu a také podněcuje k hledání řešení a východiska z tamní situace, což je v době, kdy se podle směrnice Rady bezpečnosti OSN 1244 začíná jednat o definitivním statutu Kosova, obzvlášť aktuální. Z historiografického hlediska je práce zpracována velmi poctivě, autor používá vesměs chronologickou metodu s nezbytnými bočními exkurzy, snaží se o maximálně objektivní přístup, byť se v některých pasážích nevyhnul momentům, kdy zůstal ve vleku používaných

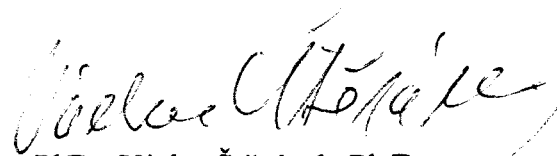
materiálů. Oceňujeme také diplomantův vyspělý jazyk, stylizační umění a zvládnutou historickou i politologickou terminologii.

Žádná podobná práce se přirozeně neobejde bez nepřesností, omylů, formulačních neobratností, věcných, pravopisných, stylistických a lexikálních chyb. Mnohé z nepřesností a omylů pramení ze skutečnosti (která je také největším úskalím celé práce), že autor málo pracuje s prameny (v závěrečném seznamu prameny v podstatě chybí, na druhé straně ovšem autor do seznamu primárních pramenů nezahrnuje např. vzpomínky pamětníků, které uvádí v rámci literatury, jakož i některé statistické přehledy apod.) a, vzhledem k jazykové bariéře (na což ovšem v úvodu poctivě upozorňuje), také nepoužívá srbskou, charvátskou či albánskou literaturu. To pak v některých místech vede k tomu, že opakuje klišé anglofonní literatury (která ovšem až na výjimky pracovala podobně), jež mohou být konfrontací s prameny snadno vyvráceny. Na některé takovéto omyly či klišé, vyskytující se v práci z výše popsaných důvodů, proto upozorňujeme níže:

- Řecké polovojenské oddíly z doby balkánských válek bychom asi jen stěží mohli označit za bandity (s. 31). Takovýchto čet, které operovaly v době balkánských válek na Balkánském poloostrově a ničily vše, co bylo „turecké“, bylo množství a označovány byly ve slovanském prostředí jako četníci či komité, v řeckém klefti, v albánském pak kačaci.
- Po potlačení demonstrací v roce 1981 byl sice na jistou dobu zaveden výjimečný stav, v žádném případě však nebyl permanentní (s. 69). Ani policejní tlak nebyl, na rozdíl od přelomu 80. a 90. let, stálý a umožňoval normální plnohodnotný život.
- V Jugoslávii a zejména v Srbsku již od počátku 80. let cenzura neexistovala, nemohlo tedy dojít k jejímu uvolnění (s. 70). K pokusům o publikování detabuizovaných témat docházelo v důsledku neexistence cenzury již v období těsně před Titovou smrtí, jejich autoři ovšem byli postihováni, byť již ne dramaticky.
- Momčilo Tajković v počátcích kosovského protestního hnutí nefiguruje, ani Šolević nebyl vysokým funkcionářem (s. 74).
- Ivan Stambolić jakožto přesvědčený antinacionaista rozhodně nevyžíval probuzených nacionalistických nálad jako nátlakového prostředku při prosazování srbských požadavků, naopak byl kritizován za to, že vůči nim nedokáže účinněji zasáhnout. Také Slobodan Milošević nevyžíval od začátku her s kosovskou kartou, na Kosovu byl poprvé až v roce 1987. Zpočátku se snažil kosovskému problému vyhýbat, neboť jej nebylo lze možno řešit rychlými a energickými akcemi, což byl jinak základ jeho politického kréda (s. 75).
- I ve Slovinsku byly projevy slovinského nacionalismu dosti agresivní, nebyly však zatíženy resentimenty vůči jiným národům, jichž naopak, jak autor správně poznamenává, byly plny nacionalistické projevy v Srbsku a Charvátsku (s. 76).
- V Černé Hoře byla situace během tzv. antibyrokratické revoluce složitější než ve Vojvodině, jednalo se zpočátku spíše o vzpouru mladých (a z větší části politicky nezralých) kádrů vůči starým, teprve později využil S. Milošević situace ve svůj prospěch (s. 79).
- Na Kosovu žilo asi 80 000 slovanských Muslimů, z čehož ovšem jen cca 30 000 patří ke specifické etnické skupině Goranců žijících v oblasti Dragaše. Goranci měli rezervováno v tzv. kosovské skupštině pouze jedno křeslo, zbylá dvě patřila Muslimům z okolí Prizrenu a z Prizrenu (s. 101).
- Vazby typu „gangsterský pseudostát“ (s. 112) či „Berishovy námluvy ve Skopje“ (s. 119), pocházející ze slovníků zaujatých publicistů, by se měla historická práce zcela jednoznačně vyvarovat.

- Makedonské město, v němž byla vyhlášena Albánská republika Illyrie, se nejmenuje Strugy, ale Struga (s. 125).
- Tradovaným klišé je údaj o tom, že se v důsledku bombardování Jugoslávie „velká část obyvatelstva semkla kolem presidenta“. Naopak, S. Milošević nemohl počítat s podporou většiny obyvatelstva, o čemž svědčily i průzkumy agentur v době těsně po skončení „kampaně“ NATO. Byl obyvatelstvem obviňován z toho, že dopustil, aby na jejich zemi zaútočila nejmocnější světová síla. Obyvatelstvo ovšem bylo jednotné ve vzdoru proti letecké kampani, což ovšem není totéž, jako podpora prezidenta (s. 166).

I přes několik uvedených polemických příkladů nám ovšem nezbývá než s radostí konstatovat, že spis Patrika Girgla splňuje všechny požadavky, kladené na rigorózní práci a doporučujeme ji k rigoróznímu řízení.

PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D.